

NOI COMENTARII ASUPRA DIPLOMEI CAVALERILOR IOANIȚI (1247) ȘI A CONTEXTULUI EMITERII SALE

IOAN-AUREL POP

Diploma Cavalerilor Ioaniți (sau Ospitalieri)¹, emisă la Alba Regală (Székesfehérvár)², în Ungaria, la 2 iunie 1247 și publicată pentru prima oară pe la 1764-1765³, a stârnit de-a lungul timpului un interes deosebit și controversat pe măsură⁴. Documentul este, din punct de vedere diplomatic, un privilegiu regal solemn, în timp ce, sub aspectul conținutului, el reflectă un contract (acord) încheiat între Bela al IV-lea, regele Ungariei și Remabaldus, marele preceptor al Caselor Ospitalierilor (Ioaniților) din Ierusalim. În contract se arată că regele, “după o îndelungată sfătuire cu fruntașii și baronii regatului nostru”, a decis

¹ Jonathan Riley-Smith, *A History of the Order of the Hospital of St. John of Jerusalem*, vol. I (The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, c. 1050-1310), London, 1967.

² Archivio Vaticano, Reg. Vat., 22, fol. 75-76v, ep. 533. *Transumptum* în diploma papei Inocențiu al IV-lea, din 20 iulie 1250.

³ Georgius Pray, *Annales regum Hungariae anno ab Christi CMXCVII ad annum MDLXIV*, I-II, Vienna, 1764-1765, p. 134-137. Se cunosc până astăzi zeci de ediții publicate mai ales în Ungaria, România, Germania și Austria. O ediție occidentală cunoscută este J. Delaville le Roulx, *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem (1100-1310)*, t. II (1201-1260), Paris, 1887, unde se află deopotrivă privilegiul din 1247 (p. 657) și confirmarea sa papală din 1250 (p. 679).

⁴ Vezi Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965; idem, *Țara Românească de la Basarab I “Întemeietorul” până la Mihai Viteazul*, București, 1970; Radu Popa, *Premisele cristalizării vieții statale românești*, în vol. “Constituirea statelor feudale românești”, coord. Nicolae Stoicescu, București, 1980, p. 25-40; Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993, cu bibliografia mai veche. Mai recent, Șerban Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001, p. 233-242. Pentru începuturile Creștinismului și ale vieții bisericești la proto-români și la românii, Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991.

împreună cu Rembaldus ca, în schimbul daniei Țării Severinului și a altor teritorii pentru numita casă, ioașiții “să ia armele pentru ajutorarea regatului nostru în vederea apărării credinței creștine”, “să ne de dea sfat și ajutor credincios pentru popularea țării noastre” și “să se supună și la celelalte îndatoriri ce se vor arăta îndată în această scrisoare”⁵.

Nu era pentru prima oară când respectivii călugări-cavaleri (având concesiuni în Franța, Peninsula Italică, Peninsula Iberică, Bavaria, Boemia, Flandra, Anglia) erau onorați cu donații în Ungaria. Ei dispuneau în această țară de varii posesiuni funciare, în locuri disparate, primele dobândite încă din timpul domniei lui Geza al II-lea (1141-1162) și augmentate ulterior⁶. Dania de la 1247 avea însă caracteristici aparte, care o făceau unică în felul său.

1. Donația acordată de regele ungar Ospitalierilor

După această enunțare de principiu a înțelegerii încheiate exclusiv între rege și marele preceptor (al doilea personaj ca importanță din conducerea Ordinului, după marele maestru), urmează detaliile care sunt extrem de importante. Pământurile ce urmau a fi controlate de ioașiți sunt în principal: Țara Severinului (*Terra de Zeurino*), adică un teritoriu corespunzător în linii mari Olteniei actuale și cuprins între Carpați, Olt și Dunăre, cu o prelungire și la nord de munți, în Transilvania (țara Hațegului=*Terra Harszoc*) și “Cumania”, aflată pe teritoriile Munteniei și Moldovei, adică de la Oltul inferior spre est și nord până la hotarele Ruteniei (la nord-est de pasul transcarpatic ce ducea la Rodna); și “Cumania”, ca și Țara Severinului, cuprindea în anumite zone ambele versante ale Carpaților, cum se întâmpla în preajma Carpaților de Curbură (Țara Bârsei)⁷. Celelalte posesiuni promise sunt pământul din Feketig “sau în alt loc din Transilvania”, cetatea Scardona (de la Marea Adriatică),

---

⁵ Textul latin al diplomei, cu traducerea în românește, se află, de exemplu, în *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între Țările Române, vol. I, București, 1977, p. 21-28, nr. 10 (în continuare DRH).

⁶ Ș. Turcuș, *op. cit.*, p. 238.

⁷ Sergiu Iosipescu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotorpirii ungare*, în vol. *Constituirea statelor feudale românești*, coord. Nicolae Stoicescu, București, 1980, p. 44.

prediul Peszath și pământul Woyla, scos de sub atârnaarea cetății Caraș (în Banatul românesc de azi). În imensul teritoriu al Severinului (unde sunt menționate și două mici formațiuni politice ale cnezilor Ioan/*Joannes* și Farcaș/*Farcas*) și “Cumaniei” sunt și câteva excepții de la danie, anume două țări (mici principate) ale românilor: una este țara-cnezat a lui Litovoi voievodul (*terra kenazatus Lytuoy woiavode*)⁸ sau țara Litua (situată în Severin) și alta este țara lui Seneslau (*terra Szeneslai*), voievodul românilor (din “Cumania”). Pentru acest avantaj, voievozii români Litovoi și Seneslau erau obligați să dea ajutor în caz de nevoie, “cu aparatul lor de război”, atât cavalerilor cât și regelui. Aceste țări sunt lăsate, prin urmare, vechilor lor stăpâni, români, voievozii acestora rămânând în raporturi de vasalitate față de regele Ungariei și trebuind să fie și ei, la nevoie, ajutați militar de către cavaleri și rege. Ioaniții urmau să primească jumătate din veniturile, foloasele și slujbele teritoriilor concesate în Severin, cu excepția părții de nord a țării Litua, numită țara Hațegului⁹. Veniturile “Cumaniei”, cu excepția celor din voievodatul românesc al lui Seneslau, erau lăsate în întregime cavalerilor ioaniți pentru 25 de ani (urmând a fi apoi împărțite cu regele). Pentru îndeplinirea celor asumate în diplomă, ordinul trebuia să aducă de peste mare în Ungaria 100 de călugări luptători.

2. Veniturile și drepturile ioaniților și cele ale bisericilor și prelaților

Întregul document are multiple implicații, inclusiv unele religioase. El este încheiat între un rege apostolic – al cărui regat făcea parte, cel puțin din punctul de vedere al Sfântului Scaun, din patrimoniul Sfântului Petru – și marele preceptor al unui ordin monahal întemeiat pe Locurile Sfinte și devenit ulterior militar-religios. Scopul prim declarat al aducerii celor 100 de cavaleri-călugări era “ajutorarea regatului nostru în

---

⁸ *Kenazatus* sau *kenesiatus* înseamnă stăpânirea unui mic feudal numit cnez sau *kenesius*. Uniunea unor cnezate, inițial din cauze militare, crea un voievodat, condus de către unul dintre cnezii implicați, numit (tocmai datorită atribuțiilor militare) ducă sau voievod. Litovoi pare să fie unul dintre acești cnezi, devenit prin alegere voievod.

⁹ Toate veniturile țării Hațegului reveneau regelui Ungariei, ceea ce semnifică că aceasta era practic desprinsă din vechea stăpânire a lui Litovoi.

vederea apărării credinței creștine” (*recte* romane)¹⁰. Pentru îndeplinirea misiunii lor dificile, cavalerii crucii se bucurau de veniturile relevate mai sus, pe care, în unele cazuri, le împărțeau cu regele. Totuși, diploma precizează că regele nu păstrează pentru sine nimic din veniturile bisericilor clădite și ale celor care se vor face în viitor, ceea ce înseamnă că aceste venituri vor fi luate în întregime de ioaniți. Urmează acum o excepție la excepție: rămân “neatinse cinstea și drepturile arhiepiscopilor și episcopilor”, cinste și drepturi “pe care se știe că le au” pomeniții prelați. De asemenea, Ospitalierii primeau de la suveran și dreptul să ducă o cantitate din sarea ocnelor transilvane, scoasă cu cheltuiala regelui și a lor, în Severin, pentru nevoi proprii și apoi spre Bulgaria, Grecia și Cumania. Se precizează iarăși că toată această operațiune se va face “fără atingerea întru nimic a dreptului episcopal”. Se mai spune că “din banii care vor umbla acolo (în Severin) din voința regelui și hotărârea preceptorului acestei case, ce va fi în slujbă în acea vreme, jumătate o păstrăm pe seama noastră, precum s-a spus mai sus și despre celelalte venituri, cealaltă jumătate urmând a fi îndreptată spre folosul zisei case, fără atingerea drepturilor bisericilor”. Când se detaliază veniturile ioaniților din “Cumania”, se face și precizarea că în ceea ce privește “bisericele” se aplică aceleași condiții și excepții ca în Severin. Menționarea daniei cetății Scardona și a prediului Peszath este și ea însoțită de clauza: “fără a se atinge de drepturile bisericilor din ele”.

Firește, ne putem întreba despre ce “biserici” și despre care “episcopi și arhiepiscopi” poate să fie vorba în aceste cazuri. Anumiți istorici s-au gândit la biserici bizantine și la ierarhii lor, fiind vorba aici de anumite regiuni organizate politico-militar sub conducerea unor voievozi și cnezi români. Numai analiza atentă a documentului și împrejurările momentului pot oferi un răspuns.

Utilizarea, pe lângă substantivul *ecclesia*, a verbului *construo*, -*ere*, -*struxi*, -*structum* pare să indice, într-un caz cel puțin, venituri strănse de la enoriașii parohiilor aflate pe cale de a se constitui; în alte cazuri, termenul *biserică-biserici* poate să se refere la eparhii (episcopii sau

---

¹⁰ În limbaj apusean, termenul *creștin* îi include, de regulă, doar pe supușii bisericii romane, excluzându-i pe creștinii răsăriteni, numiți *schismatici*. Inițial, cuvântul *schismatic* nu avea sens peiorativ, el însemnând doar „despărțit” sau „rupt” de Roma, dar cu timpul, mai ales după Cruciada a IV-a, a dobândit conotații negative.

arhiepiscopii). Logica ne îndeamnă imediat să admitem că regele Bela al IV-lea și marele preceptor Rembaldus nu se pot referi decât la “bisericele” de obediență romană și la prelații acestora. Cum în unele cazuri, referirile din diplomă se fac la bisericile sau/și episcopii din Transilvania, Scardona sau Peszath, unde nu poate fi vorba decât despre confesiunea și biserica romană, nici în cazul Olteniei și “Cumaniei” nu poate să fie altfel. Trebuie să admitem că sub nume identice se ascund aceleași realități. În plus, se știe că atunci când este vorba despre biserica răsăriteană și realități legate de aceasta, sursele occidentale utilizează invariabil adjectivul “schismatic” sau altele cu sensuri echivalente. Niciodată, în asemenea surse, bisericile Apusului și Răsăritului nu au denumiri identice (chiar și după Cruciada a IV-a).

Din textul diplomei reiese că veniturile bisericesti colectate de la localnici erau lăsate, în unele cazuri, cavalerilor, dar fără atingerea drepturilor episcopilor și arhiepiscopilor și fără atingerea drepturilor bisericilor. Localnicii de la sud și est de Carpați erau, firește, și români sau în mare măsură români, dar ei erau considerați de obediență romană și incluși formal în eparhii romane. Această procedură se vede clar în episcopatul cumanilor, creat la 1227-1228¹¹. Cunoscutul document papal din 1234¹², referitor la locuitorii acestui episcopat, este relevant. Acolo se spune că de la românii organizați în comunități politice (*populi*)¹³ și aduși formal sub ascultarea bisericii romane, se vor strânge de către “regele Bela”¹⁴ dări, din care se vor rezerva și episcopului local venituri

---

¹¹ Recent, o foarte pertinentă analiză a Episcopatului Cumanilor la Victor Spinei, *The Cuman Bishopric – Genesis and Evolution*, în vol. *The Other Europe in the Middle Ages. Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*, edited by Florin Curta with the assistance of Roman Kovalev, Leiden-Boston, 2008, p. 413-456.

¹² DRH, D, I, p. 20-21, nr. 9.

¹³ Vezi Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 62-64. Pentru o altă interpretare, neconcludentă pentru noi, vezi Daniel Barbu, *Bysance Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Age*, București, 1998, p. 93-101. Prezenta formațiunilor politice ale românilor din Oltenia și “Cumania” este, de altfel, atestată tot din perspectivă apuseană peste câțiva ani, la 1247. Că aceste state mărunte funcționau efectiv sau nu în conformitate cu principiile juridice occidentale interesează mai puțin. Sub aspect formal însă, acești români erau organizați în comunități de tip *universitas*, sub egida bisericii romane, a cărei autoritate unii dintre ei ezitau sau refuzau să o recunoască.

¹⁴ Bela era în acel moment moștenitorul regelui Andrei al II-lea (1205-1235) și asociat la tron.

îndestulătoare. Din moment ce “Cumania” se întindea, în accepțiune ungară, de la râul Olt spre est și nord, de-a lungul zonei extra-carpătice până în nordul Moldovei, pare logic ca și “episcopatul Cumaniei” să fi avut cam aceeași cuprindere (se mai adăuga, după unele mărturii, colțul sud-estic al Transilvaniei¹⁵). Prin urmare, înainte de marea invazie mongolă, într-o episcopie subordonată direct Romei, “regele” Ungariei strângea dări de la români, din care trebuia să rezerve și veniturile episcopale. Se știe că marea invazie din 1241-1242 a bulversat toate aceste stăpâniri și instituții occidentale la est și sud de Carpați. Din diploma ioaniților, reiese că același rege Bela intenționa o restaurare/instaurare a puterii ungare în “Cumania”, cu ajutorul ospitalierilor. “Cumania” era dăruită la 1247 nu ca teritoriu stăpânit efectiv de Ungaria, ci care urma să fie recucerit de cavaleri. De aceea, spre deosebire de Severin, toate veniturile acestei țări (minus cele din voievodatul lui Seneslau) sunt și lăsate pentru un sfert de secol Ospitalierilor.

Din punct de vedere al chestiunilor confesionale și bisericești, diploma ioanită din 1247 și scrisoarea papală din 1234 pun în lumină cam aceleași realități. Deosebirea este că la 1234 accentul cade pe realitățile legate de credință și biserică (români “schismatici” organizați religios și politic și nesupuși episcopului Romei), pe când în 1247 se subliniază mai ales aspectele politice (formațiuni politice românești, cu lideri români, vasali regelui ungar). Cele două documente se referă în parte la același spațiu – “Cumania” – și la aceleași structuri etnice, între care românii sunt menționați în mod special. Soluțiile sunt similare, chiar dacă accentele sunt diferite. La 1234, când dominația ungară și influența bisericii Romei erau încă destul de puternice în “Cumania”, se preconizau mai ales măsuri de forță: anihilarea episcopilor “schismatici” ai românilor, silirea tuturor “neascultătorilor față de biserică catolică [...] să se supună acestei biserici” și netolerarea în Regatul Ungariei a “schismaticilor”. În 1247, în condiții internaționale schimbate (în primul rând prin dominația și amenințarea mongolă și prin deciziile Conciliului prim de la Lyon), scopul principal al factorilor apuseni nu mai era atragerea sau combaterea “schismaticilor”, ci recâștigarea influenței politico-militare în “Cumania”. În Severin, situația acestor forțe apusene era mai bună, fiindcă, se pare,

---

¹⁵ Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982, p. 69.

țara Severinului nu a fost pierdută de Ungaria la 1241-1242, deși dominația sa a fost mult slăbită. Grija regelui Bela era ca ioașiții, cu ajutor regesc și românesc (românii, cum s-a văzut, aveau "aparatură lor de război"), să așeze temeinic dominația ungară, atât în Severin, unde era slăbită, dar mai ales în "Cumania", unde era ca și inexistentă¹⁶ și unde nu fusese reală, probabil, nici înainte de invazia tătarilor. În aceste condiții, în subsidiar, este firesc ca suveranul să se gândească și la biserica romană, forța spirituală de bază a înaintării ungare spre sud-estul Europei. Natural, călugării-cavaleri erau tot un mădular al bisericii romane, dar erau uneori mai greu de strunit și intrau adesea în conflict cu episcopatele, neacceptând supunerea față de episcopii diecezani și percepend ei înșiși toate veniturile din partea populației locale. Or, regele Bela dorește să evite manifestarea acestui conflict în teritoriile sud- și est-carpătine, de aceea se asigură că drepturile și veniturile bisericilor, ale episcopilor și arhiepiscopilor vor fi respectate. În "Cumania" erau cel puțin doi episcopi de obediență romană: unul instalat la 1227-1228 (primul titular fusese dominicanul Theodoric) și altul instituit probabil după 1234 (ca vicar episcopal) și care urma să fie "catolic" (supus Sfântului Scaun), dar "potrivit acelei națiuni" (*illi nationem conformem*) a românilor. Se poate doar presupune că această "potrivire cu națiunea" românilor ar fi putut să semnifice slujirea după ritul bizantin. Prin concursul ioașiților și al regelui Bela, această ierarhie, distrusă de invazia abia trecută, trebuia restaurată. Tot în episcopatul cumanilor, românii aveau mai mulți episcopi răsăriteni ("schismatici"), care-i atrăgeau spre bisericile lor și pe unii unguri și teutoni din Regatul Ungariei. Unul dintre acești episcopi trebuie să fi funcționat în voievodatul lui Seneslau. În Severin, nu sunt știri despre vreo episcopie răsăriteană în prima parte a secolului al XIII-lea, dar nu există nici o îndoială că, după preluarea de către unguri a banatului de Severin (1230), zona a fost arondată ierarhiei bisericești apusene din

---

¹⁶ Reglementările fiscale mai precise din Severin, în comparație cu cele destul de vagi din "Cumania" (unde strângerea veniturilor regeste pare mai mult o dorință de viitor), arată un oarecare control al Ungariei între Carpați, Dunăre și Olt. Cf. Viorel Achim, *Despre vechimea și originea Banatului de Severin*, în "Revista istorică", tom V, 1994, nr. 3-4, p. 237. De altminteri, în scrisoarea sa către papa Inocențiu al IV-lea, din noiembrie 1250, regele Bela însuși recunoaște că Rutenia, țara brodnicilor, Cumania și Bulgaria depindeau acum de tătari (Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I/1, București, 1887, p. 260; în continuare Hurmuzaki).

Ungaria (poate prin dioceza de Cenad sau prin cea a Transilvaniei). Regele ungar a fost preocupat la un moment dat și de organizarea ecleziastică a banatului de Severin. Dornic să evite experiența din “Cumania”, unde papalitatea crease o episcopie dependentă de Roma, suveranul de la Buda a plasat între condițiile pentru înfăptuirea expediției contra țarului Ioan Asan al II-lea (1218-1241), solicitată de papa Grigore al IX-lea, și dreptul de a atribui “Țara Severinului” unui episcop “după placul nostru”¹⁷. Important este faptul că pontiful îi acordă regelui dreptul de a desemna un candidat pentru funcția de legat papal care, confirmat de Roma, urma să organizeze din punct de vedere ecleziastic “Bulgaria” și Țara Severinului¹⁸. Înainte de invazia mongolă, este atestată în Severin (în 1237) o intensă activitate a călugărilor dominicani, cum se întâmplase și în “Cumania”, unde tot dominicanii au organizat de fapt episcopia. Toate acestea arată că în Oltenia ființa o episcopie de obediență romană înainte de 1241 sau că țara era arondată unei eparhii romane organizate prin efortul regelui ungar și subordonate ierarhiei ungare. Dacă în Oltenia ființa o eparhie romană, o alta, din punctul de vedere al Romei, nu putea să existe. Conform Conciliului Lateran IV (1215), coexistența unui episcop “latin” (apusean) și a unuia “grec” (răsăritean) în același loc era exclusă¹⁹. De aceea, la 1234, cum s-a văzut, episcopii răsăriteni din “Cumania”, locuită de români, sunt repudiați drept “falși”, instituindu-se cel mult un vicar episcopal “latin”, “potrivit acelei națiuni” a românilor. Nici în țara vecină a Severinului nu s-a putut proceda altminteri. Referirea la “arhiepiscopi” este un indiciu și mai clar că era vorba despre prelați latini: apusenii acceptau în lumea răsăriteană ca “arhiepiscopi” doar pe patriarhii tradiționali ai Pentarhiei și îl numeau astfel îndeosebi pe patriarhul ecumenic de la Constantinopol.

Interesul special la acea dată al regelui Bela pentru biserica romană vine, probabil, și din altă împrejurare. După marea invazie, convins de rolul important al Ungariei în sistemul de apărare anti-mongol, papa Inocențiu al IV-lea a înțeles să sacrifice în parte autoritatea supremă pontificală, sporind în schimb libertatea de acțiune a suveranului ungar²⁰.

¹⁷ Hurmuzaki, I/1, p. 183. Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 70.

¹⁸ Hurmuzaki, I/1, p. 175-176. Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 70.

¹⁹ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 52.

²⁰ T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, 2003, p. 81-82.

Pentru Transilvania, de exemplu, vecină cu Severinul și cu "Cumania", aceste concesii au însemnat renunțarea la toate pozițiile dobândite în timpul pontificatelor lui Celestin al III-lea, Inocențiu al III-lea și Honorius al III-lea, mai exact cedarea patronajului exercitat asupra prepoziturilor libere (inclusiv asupra celei a coloniștilor germani de la Sibiu) și a protecției acordate abației benedictine de la Cluj-Mănăstur. Regele ungar primea mână liberă în privința instituțiilor bisericesti latine de sub autoritatea sa de-atunci și din teritoriile ce urmau să fie recuperate. Aceste excepții de la normele de organizare ecleziastică se explică numai prin situația dezastruoasă în care se afla biserica Transilvaniei (al cărei scaun episcopal a rămăsesse vacant până în 1246)²¹.

Prin urmare, în diploma din 1247, ca și în cea din 1234, regele Bela trebuia să protejeze "bisericele" de obediență romană și pe prelații lor. Un rege al unui regat apostolic, supus direct Sfântului Scaun, nici nu avea cum să facă altfel. Nu s-ar putea imagina cum regele Bela al IV-lea, care "făcuse jurământ" în fața unui legat apostolic, promițând "de a obliga pe toți nesupușii față de Biserica Romană" din regatul său "să se închine acestei biserici" și căruia i se poruncea din partea papei la 1234 să nu mai "rabde" în Ungaria pe "schismatici", ar fi putut în 1247 să ia sub protecția sa anumite eparhii bizantine cu ierarhii lor, adică să-i apere pe "schismatici". În secolele XIII-XIV nu se cunoaște nici un suveran al Ungariei care să se fi ocupat de "protejarea" unor venituri ale bisericilor românești sau ale ierarhiei "schismatice" românești. Dimpotrivă, cum se întâmplă la 1234 și 1247, supușii români răsăriteni, înglobați fără voia lor în eparhii romane și considerați convertiți, urmau să plătească dări după rânduiala bisericii romane. Altă situație în Oltenia anilor 1240-1250 nu poate să fie. Chiar dacă ar fi existat o episcopie "schismatică" acolo (supusă unei arhiepiscopii sud-dunărene?), regele Bela nu avea nici un motiv și nici o cădere să de ocupe de "cinstea și drepturile" episcopilor și arhiepiscopilor răsăriteni. Dimpotrivă, datorită lui morală de rege apostolic era să anihileze astfel de "biserici" cu ierarhii lor cu tot și la 1247, exact așa cum o făcea și era stimulat (obligat!) s-o facă la 1234.

---

²¹ *Ibidem*, p. 82.

3. Obligațiile militare ale ioaniților în Ungaria

În contractul încheiat la 1247, sunt și clauze de mai mare anvergură, referitoare la rolul ioaniților în întreaga zonă sud-est europeană. Chiar imediat după enunțarea în text a daniei țării Severinului, sunt precizate două condiții puse de rege Ospitalierilor:

- “dacă ar veni vreo oaste asupra regatului nostru”, trebuiau să participe la lupte a cincea parte din oștenii-călugări aduși în Severin;
- dacă regele s-ar îndrepta cu oastea ungară spre Bulgaria, Grecia și “Cumania”, atunci a treia parte dintre cavaleri trebuiau să-l urmeze pe suveran.

În final, pentru toate daniile făcute la modul atât de generos de rege, marele preceptor “s-a legat limpede și clar în numele zisei case”:

- să ia armele contra tuturor păgânilor, de orice neam ar fi;
- să ia armele împotriva bulgarilor;
- să ia armele contra altor “schismatici”, dacă “ar încerca să năvălească în regat sau în hotarele regatului (ungar)”.

Pentru aceasta, urmau să fie “de îndată” aduși “în regatul nostru, spre slujba noastră și a regatului nostru, o sută de frați bine și potrivit înzestrați cu arme ostășești și cai”. Dacă regatul ar fi fost amenințat de o “oaste creștină”, atunci “casa” trebuia să dea regelui cincizeci de “frați înarmați” spre paza cetăților și întăririlor de la hotare: Posenium (Bratislava, Pozsony, Pressburg, azi în Slovacia), Musunium (Moson), Suprunium (Sopron), Castrum Ferreum (Cetatea de Fier, Vasváar), Castrum Novum (Cetatea Nouă, Pesta) sau “oriunde va voi regele să-i așeze”. În fine, dacă Ungaria ar fi fost atacată de tătari, atunci urmau să intre în luptă șaiszeci de cavaleri. Tuturor acestora, cât timp erau în misiune, trebuiau să li se plătească cele trebuitoare din veniturile regale. Se mai adaugă anumite clauze care să asigure respectarea înțelegerii: preceptorul sau magistrul care va fi trimis de peste mare de către “marele magistru” să conducă casele ordinului din Ungaria era obligat să jure “credință regelui și regatului” și să aibă în atenție creșterea populației în ținuturile dăruite și în alte regiuni ale “regatului nostru”. În schimb, regele se lega să vegheze ca toate cele promise ordinului în Ungaria să fie puse în aplicare.

4. Contradicția între politica regală ungară și cea pontificală

Aceste obligații concrete ale casei ospitalierilor în Ungaria reflectă diferența dintre scopurile ideale și cele reale ale aducerii ordinului în sud-estul Europei. Între aceste obligații detaliate în finalul diplomei și obiectivul general de “apărare a credinței creștine” și de “populare a țării noastre” este chiar o contradicție evidentă. “Apărarea credinței creștine” înseamnă în principiu lupta contra “păgânilor”, iar cavalerii-călugări nici nu puteau fi solicitați să ridice arma contra altora²². Or, ioaniții trebuiau să “ia armele” nu doar “contra tuturor păgânilor de orice națiune”, ci și împotriva creștinilor “schismatici” (bulgari și alții). Chiar și dacă admitem că, în accepțiune apuseană și în cazul în speță, “creștin” înseamnă exclusiv ceea ce ulterior se va numi “catolic”, contradicția enunțată mai sus rămâne, fiindcă cincizeci de cavaleri trebuiau să lupte și “contra unei oști creștine care ar voi să pătrundă” în Regatul Ungariei. Cum s-a observat, formularea intenției unei agresiuni “creștine” (*contra exercitum autem Christianorum regnum nostrum intrare volentem*), lasă loc ambiguității, putând să însemne ducerea unor acțiuni deopotrivă defensive și ofensive cu participarea Cavalerilor Ioaniți²³. Participarea a doar șaiszeci de “frați înarmați” la luptele împotriva tătarilor arată că, în concepția emitentului diplomei (regele Ungariei), pericolul “creștin” și cel “păgân” erau puse aproape pe același plan.

Toate acestea demonstrează clar că diploma-contract din 1247 exprimă primordial scopuri politico-militare laice și nu confesionale. De altminteri, nu este dificil de stabilit la ce fel de inamici se gândea regele Bela când a formulat clauzele cuprinse în document. În secolul al XIII-lea, Banatul de Severin a avut un rol important în politica sud-estică a Regatului Ungar, incumbând “rosturi militare ofensive în direcția nord-vestului Bulgariei medievale, dar și a “Cumaniei” de la est de Olt și a Constantinopolului” (regele spune că se va îndrepta cu oastea spre Bulgaria, Grecia și “Cumania”)²⁴. Aici este vorba nu despre atacarea Ungariei, ci despre o clară acțiune ofensivă a regelui Bela în sud și sud-

---

²² Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981, p. 76.

²³ *Ibidem*.

²⁴ V. Achim, *op. cit.*, p. 239.

est, mai ales contra “schismaticilor”, nu atât pentru apărarea Greciei cucerite de “latini” la 1204, cât pentru lărgirea granițelor Ungariei. Oastea “creștină” care se presupune că ar putea primejdi regatul nu poate fi în acel moment decât cea a Austriei, fiindcă regele Bela, ajutat de cetele cumanilor (rechemăți în Ungaria prin 1243-1244), năvălise în Austria și suferise o gravă înfrângere din partea austriecilor la 1246²⁵. Cu un an înainte (1245), oastea ungară, care năvălise în Galiția contra rutenilor (spre a-l repune pe tron pe Rostislav, cneazul de Cernigov, devenit ginerele regelui Bela), suferise, de asemenea, o înfrângere. Urmând o politică agresivă față de vecini, bătut sever în 1245 și 1246 de ruteni și, respectiv, austrieci, regele Bela plănuia o nouă campanie ofensivă spre sud-est. Cavalerii Ioaniți erau mijlocul ideal pentru îndeplinirea obiectivelor regale. Ei trebuiau să-l urmeze și pe direcția “Cumania”-Bulgaria-Constantinopol, dar și la granița cu Austria. Cetățile care trebuiau prevăzute cu garnizoane ioanite, anume Posonium, Musunium, Suprunium și Castrum Ferreum, erau situate la granița danubiană și terestră a Ungariei cu Austria. Trei dintre cetățile care urmau să fie apărate de Ioaniți sunt tocmai cele lăsate de nevoie zălog ducelui de Austria, pe vremea “azilului” sever oferit de acesta regelui ungar fugar la 1241 dinaintea tătarilor²⁶. Prin urmare, Ospitalierii urmau să lupte practic cu orice inamici ai Ungariei – “păgâni”, “schismatici” și “creștini” – deopotrivă în cazul unor acțiuni defensive și ofensive. În întreg documentul este vorba de folosirea Ioaniților pentru “ajutorarea regatului nostru”, pentru “repopularea regatului nostru”, pentru combaterea oricărui inamici ai Ungariei, atacați de Ungaria sau care ar ataca Ungaria, pentru împiedicarea “rusticilor”, a “sașilor” și “teutonilor” care ar veni să se așeze din Ungaria (Transilvania) în Oltenia (Severin) și Muntenia cu Moldova (“Cumania”). De aici se vede că Ospitalierii erau, în viziunea casei regale ungare, și un factor demografic important, pentru menținerea populației existente în Regatul Ungariei și pentru colonizarea țării cu noi grupuri și persoane. De altminteri, unii istorici încadrează episodul ioanit, pe bună dreptate, între tentativele de colonizare eșuate din zona frontierei sud-orientale a regatului ungar. Preceptorul sau magistrul trimis de peste

---

²⁵ Maria Holban, *op. cit.*, p. 75.

²⁶ *Ibidem*, p. 77. Revenirea regelui la Buda pare să fi avut loc abia cu ocazia Învierii Domnului (12 aprilie) din anul 1243.

mare să conducă grupurile de ospitalieri aflate în Ungaria trebuia să jure “că va pune să se păstreze întru totul credință” numai “regelui și regatului”. Regele însuși arată clar că a luat decizia cuprinsă în diplomă doar împreună cu “venerabilul bărbat Rembaldus”, după consultarea îndelungată “cu fruntașii și baronii regatului nostru”.

Prin urmare, sub pretextul slujirii cauzei creștine, ospitalierii serveau de fapt, prin contractul din 1247, exclusiv cauza Regatului Ungar și politica regelui Bela al IV-lea, îndreptată inclusiv împotriva unor țări și oști “creștine” sau catolice. Mărturia indubitabilă a acestei supunerii a cavalerilor-călugări față de regele Ungariei este formula *auxilium et consilium*, utilizată chiar la începutul diplomei și care plasează relația respectivă sub semnul suzeranității-vasalității. Cu alte cuvinte, cavalerii deveneau vasalii regelui Ungariei în sens laic, feudal, ceea ce contravenea flagrant cu privilegiile cruciaților, cu organizarea ordinelor de monahi-cavaleri și cu programul cruciat al papei Inocențiu al IV-lea, care punea lupta contra tătarilor sub competența Sfântului Scaun și a ordinelor de monahi-cavaleri²⁷. Pentru papă, în cazul în speță, monarhii laici erau în raporturi de vasalitate față de suveranul pontif (și ordinele menționate), or în Diploma Ioaniților ierarhiile se inversează. Este evident că acest lucru nu s-a putut face cu voia Sfântului Scaun și, cu atât mai puțin, din inițiativa papei. Chiar dacă, teoretic, mutarea unora dintre ospitalieri de la Ierusalim și plasarea lor la fruntariile “Creștinătății” (=catolicismului) ar fi avut acordul de principiu al Romei, prevederile diplomei din 1247 nu pot fi decât rodul exclusiv al inițiativei regale ungare, în convență cu Rembaldus. Aceste prevederi de interes aproape exclusiv ungar sunt chiar contrare politicii Sfântului Scaun, care nu putea privilegia pe unii dintre “creștini” în defavoarea altora și, mai ales, nu-și putea da acordul scris de consfințire sau încurajare a conflictelor armate între “creștini”. Pe de altă parte, clauza îndreptată în diplomă contra Austriei era clar inoportună, într-un moment când papa instala ca duce al Austriei pe ocrotitul său, Hermann de Baden²⁸. Lipsa inițiativei pontificale la clauzele diplomei

---

²⁷ Ș. Turcuș, *Alcune considerazioni sulla "presenza" dei monaci-cavalieri di S. Giovanni nelle Terre Romene del duecento*, în vol. *L'Italia e l'Europa Centro-Orientale attraverso i secoli. Miscellanea di studi di storia politico-diplomatica, economica e dei rapporti culturali*, a cura di Cristian Luca, Gianluca Masi e Andrea Piccardi, Brăila-Venezia, 2004, p. 25-26.

²⁸ M. Holban, *op. cit.*, p. 78, nota 70.

ioanite se vede și dintr-o scrisoare din 1250 către papă, în care același rege ungar Bela îl informează pe pontif că “frații” ospitalieri “au apucat de curând armele împotriva păgânilor și schismaticilor *întru apărarea regatului nostru*”, dar că faptul s-a petrecut “*la cererea noastră*”, adică a suveranului ungar²⁹. Regele îi explică pontifului rostul aducerii ioaniților în organizarea apărării împotriva tătarilor, încercând să convingă Roma de justetea contractului din 1247. Aici Bela al IV-lea profită și de recomandările exprese ale Conciliului Lyon I (1245) privind organizarea politică și militară a apărării în fața unui nou atac mongol³⁰. Ideea indusă papei era că apărarea Ungariei însemna apărarea Creștinătății întregi, dar pontiful pare să fi avut anumite rezerve în acest sens și în sensul unor clauze evocate mai sus, prezente în textul din 1247. De altfel, diploma a fost înregistrată și confirmată la curia papală, la cererea ospitalierilor, abia în 20 iulie 1250, după trei ani de la emitere, ceea ce poate să însemne tocmai o rezistență sau o opoziție a Sfântului Scaun la prevederile neconforme cu politica papală ale documentului. Se poate presupune – în absența unor date precise – că nici Ordinul însuși (conducerea sa centrală, marele maestru) nu a fost prea mulțumit de această folosire a membrilor săi spre Apus și de tutela atât de puternică a regelui, de supunerea celor o sută de cavaleri-călugări față de suveranul ungar după regulile laice ale vasalității. Posibila rezistență a Sfântului Scaun și a Casei Ospitalierilor ar putea explica întârzierea de trei ani până la confirmarea documentului. În plus, la 11 noiembrie 1250, printr-o scrisoare a regelui Bela către papă, sunt corectate unele dintre prevederile diplomei pe care Sfântul Scaun nu le putea accepta. În acest sens, regele înfățișează situația critică a regatului, înconjurat pretutindeni de inamici și expus primejdiei tătarilor³¹. Suveranul cere măsuri concrete de apărare din partea papei și insinuează că, în lipsa acestor măsuri, și-ar putea lua libertatea de acțiune (poate recurgând chiar la o înțelegere cu tătarii). În fața presupusului reproș al Sfântului Scaun la clauzele anticreștine ale diplomei și la politica ungară agresivă, regele arată că țara sa era înconjurată de inamici înverșunați, numiți “necredincioși”, “păgâni”, “eretici”, “schismatici” și

---

²⁹ *Ibidem*, p. 78-82.

³⁰ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 106.

³¹ Maria Holban, *op. cit.*, p. 79.

chiar “creștini”: ruteni, cumani, brodnici³², bulgari, bosniaci, alamani, tătari. Prin grava situație a regatului, Bela își justifică și actele care trezeau dezaprobare la Roma: primirea în regat a cumanilor păgâni (folosiți în luptele cu austriecii din 1246), planul căsătoriei fiului său prim-născut cu o cumană, căsătoria a două dintre fiicele sale cu principii ruteni (din care cel puțin unul “schismatic”), apărarea regatului “împreună cu păgânii” etc. În acest context, invocând și ajutorul ioașiților lui Rembaldus în fața tătarilor la 1241 (când puterile occidentale au rămas pasive), regele Bela justifică tocmai colaborarea acestor cavaleri la planul de apărare a Ungariei. În ciuda acestor explicații și justificări, suveranul ungar este nevoit însă să corecteze unele dispoziții ale diplomei din 1247: ioașiții (în număr de cincizeci, adică jumătate dintre cei aduși în Ungaria) nu mai trebuiau să apere cetățile de margine existente în vederea confruntării cu Austria, ci alte cetăți, din centrul regatului, care se construiau la Dunăre împotriva pericolului tătar. Celălalt grup de cavaleri trebuiau să facă față confruntării cu bulgarii. În acest fel, chiar dacă Severinul nu a mai devenit centrul operațiunii ioașite preconizate de Bela și Rembaldus spre sud-estul Europei, planul ungar de la 1247 a fost pus de acord (în 1250) cu principiile “creștine” al bisericii apusene și cu politica Sfântului Scaun de combatere a “păgânilor” și “schismaticilor”, dar nu și a “creștinilor”.

Concluzii

Regele Bela al IV-lea avea deja de mult timp relații bune cu Ordinul Ospitalierilor și mai ales cu marele perceptor Rembaldus. Cu acesta a și pus la punct contractul din 1247. Se cunosc, de exemplu, două documente din 1238 prin care suveranul confirma proprietățile și privilegiile Ioașiților în Regatul Ungariei. O mare parte din aceste proprietăți erau – fără să formeze o unitate teritorială compactă – în regiunile orientale ale Regatului Ungariei (Satu Mare, Timiș, Bodrog, Kewe, Cenad, Bacs), unde trăia și marea masă de populație “greacă”, adică de confesiune bizantină, din țară³³. Cu ajutorul Ordinului,

---

³² Mic grup etnic (probabil de stirpe turanică), menționat la începuturile secolului al XIII-lea în regiunea meridională a Moldovei. Vezi V. Spinei, *Moldova...*, p. 145-146.

³³ Ș. Turcuș, *Sfântul Scaun și românii...*, p. 238.

autoritățile politice ungare sperau să se poată înstăpâni efectiv asupra acestor regiuni, luate doar sub o dominație adesea formală. Sfântul Scaun considera ordinele de cavaleri-monahi ca pe mijloacele sale sigure și necesare pentru apărarea, extinderea și fortificarea frontierelor Creștinătății. Între aceste ordine, Ospitalierii erau în acel moment forța cruciată cea mai credibilă, fidelă și eficientă a Sfântului Scaun. În Ungaria, soarta acestor ordine – întâi a celui Teutonic și apoi a celui Ioanit – nu avea să fie prea fericită și nici pozitivă. Ordinul Teutonic, mutat în colțul sud-estic al Transilvaniei în 1211 (într-o regiune doar vag controlată atunci de Regatul Ungariei), a fost expulzat împotriva voinței și în ciuda protestelor vehemente ale Sfântului Scaun, după 14 ani (1225), printr-o decizie a regelui Andrei al II-lea (1205-1235), tatăl lui Bela al IV-lea. Nobilimea ungară, geloasă pe străini, mai ales pe aceia dăruiți cu privilegii constând în proprietăți funciare, i-a obligat pe regi să urmeze o politică de exproprii, chiar și împotriva ordinelor religioase. Această atitudine sfidătoare a lezat nu de puține ori Biserica și mai ales Sfântul Scaun. Marea invazie mongolă din 1241-1242, prin noile circumstanțe impuse în urma sa, i-a obligat pe regi la o regândire a politicii ungare referitoare la colaborarea cu Sfântul Scaun. Documentul din 1247 s-a vrut, din această perspectivă, și un act reparatoriu față de Ordinul Ospitalier și, mai ales, față de papalitate, care continua să ceară reconcilierea cu Teutonii și readucerea lor în Ungaria. Măsura de aducere a Ioaniților în Țara Severinului (Oltenia) – unde trăiau mărunții principii români ("schismatici"), vasali ai regelui Ungariei – demonstra și un semn de bunăvoință față de Roma, încă nemulțumită de expulzarea Cavalerilor Teutoni. Din moment ce cererile repetate ale papei Grigore al IX-lea către regele ungar, pentru restituirea pământurilor donate odinioară Teutonilor, nu putuseră fi satisfăcute, se făcea cel puțin confirmarea posesiunilor Ospitalierilor și se proceda la o nouă donație importantă acestor mult mai de încredere cavaleri ai Crucii. Prin donarea Severinului se spera în Ungaria la o reluare amiabilă a colaborării cu Sfântul Scaun, dornic să organizeze efectiv o apărare mai eficientă a Creștinătății contra pericolului tătar. Momentul ales pentru încheierea acordului ungaro-ioanit era unul prielnic, fiindcă alegerea unui nou han în fruntea Imperiului Mongol la începutul anului 1247 anunța – cel puțin prin zvonuri – intenția lansării unui nou atac tătar de amploare asupra Ungariei și Poloniei. Speriați de perspectivă, cnejii ruși Daniil și Vasilko acceptaseră formal în

vara anului 1247 primatul papei. Inclusiv în Ungaria se instalase panica, iar aducerea cavalerilor-călugări ioașiți ar fi liniștit într-un fel spiritele, ar fi și asigurat o apărare mai eficientă, dar ar fi realizat și propriile obiective de extindere a regatului spre Balcani și spre Austria. Sfântului Scaun și conducerii centrale a Ordinului Ospitalierilor nu le puteau scăpa însă conotațiile strict ungare ale diplomei, care plasau adesea în plan secund invocata apărare a Creștinătății în favoarea unor interese politico-militare egoiste ale regelui Bela. Sistemul defensiv anti-mongol plănuț de papă, în care intrau toate forțele creștine interesate (inclusiv unele state și unii principii "schismatici"), nu se suprapunea, din păcate, peste strategia politico-militară ungară, iar uneori această din urmă strategie intra chiar în conflict cu viziunea de apărare pan-creștină a Romei.

În consecință, Diploma ioanită exprimă în primul rând interesele politico-militare, confesionale și bisericești ale Regatului Ungariei, așa cum erau ele promovate de Bela al IV-lea (1235-1270), la câțiva ani după marea invazie tătaro-mongolă. În acest sens:

- sunt apărate veniturile și interesele bisericii romane din Ungaria și din vecinătate și ale prelaților ei;

- se preconizează folosirea forței ioanșilor, exclusiv în sprijinul Regatului Ungar, în luptele defensive și ofensive ale acestuia cu "păgânii", "schismaticii" și "creștinii";

- întreg aranjamentul se face peste voința papei și împotriva unor interese ale Sfântului Scaun la Dunărea Mijlocie și de Jos.

Unele clauze evidențiate mai sus, precum și alte circumstanțe interne și internaționale, au împiedicat punerea în aplicare întocmai a contractului din 1247. Plasarea a jumătate din efectivele ioanite din Ungaria tocmai la granița de nord-vest, în vederea confruntării cu Austria, când, de fapt, cavalerii erau destinați să apere "credința creștină" împotriva "păgânilor", nu putea să fie acceptată de papalitate. Acest fapt, alături de alte acțiuni politice ale regelui Bela – care motiva extinderea pe orice cale a regatului său (inclusiv în detrimentul altor creștini) prin "apărarea și lărgirea credinței creștine" – l-a determinat pe papa Inocențiu al IV-lea să fie reticent față de contractul impus de Bela lui Rembaldus și să determine modificarea lui. Spre a lua ca exemplu doar părțile sud-estice ale Regatului, aici Bela al IV-lea dorea ca, prin intermediul cavalerilor, să-și impună și să-și consolideze autoritatea în Severin și să ajungă să

domine pentru prima oară în chip real și în “Cumania”. Conform opiniei noastre, motivul principal (din punctul de vedere al Sfântului Scaun) pentru care acest acord ungaro-ospitalier nu a fost pus niciodată în practică și pentru care cavalerii-călugări nu au venit niciodată în teritoriul donat lor a fost tocmai marea discordanță dintre obiectivele promovate de regele ungar și cele generale ale Creștinătății, puternic susținute de Biserică și de ordinele religioase. Din punctul de vedere general al Ordinului, donația avea prea multe limitări pentru a-i putea atrage pe Ioaniți într-un loc nesigur, fără imunitățile și privilegiile obișnuite, care considerau că li se cuveneau și pe care le obținuseră în celelalte locuri. Principala limitare era punerea Cavalerilor veniți în Ungaria și la frontierele sale în raporturi de vasalitate față de regele ungar, în timp ce singura lor supunere acceptată era față de Sfântul Scaun. Toate acestea vor fi fost destule motive de dezamăgire pentru papa Inocențiu al III-lea, care făcuse atâtea concesii față de regele Bela. În ciuda acestor dezacorduri și tergiversări, nefaste pentru punerea în practică a diplomei, aceasta reflectă la modul realist situația complicată a zonei central-sud-est europene spre jumătatea secolului al XIII-lea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj